

TONYALI AHMED EFENDİ VE ESERLERİ

Fatih Sultan DEMİR*

Hayatı

Tonyalı Ahmed Efendi'nin hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. 1276/1860 tarihinde Trabzon'un Tonya ilçesine bağlı Karaağaç köyünde dünyaya geldi.¹ Babasının adı Mahmud Efendidir.² Yazarın eğitim hayatı ile ilgili elde yeterli bilgiler mevcut olmamasına rağmen eserinden hareketle özellikle dini konularda ve tasavvuf alanında kitap okuyarak kendini yetiştirdiği³ düşünülmektedir. Ahmed Efendi'nin mesleği, İstanbul'a ne suretle gittiği gibi hususlar hakkında da yeterli bilgi yoktur. 1336/1918⁴ yılında vefat eden Ahmed Efendi'nin vefat yeri ve kabri de bilinmemektedir.⁵

Eseri

Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân

Tonyalı Ahmed Efendi'nin bilinen tek eseri mesnevi tazında kaleme aldığı *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân*'dir.⁶ Bu eserin İstanbul'da taşbaskı olarak 1325/1907'de Mahmud Bey matbaasında, 1330/1912'de Emniyet matbaasında, 1339/1921 ve 1341/1923 Yusuf Ziya Bey matbaasında⁷ ve 1330/1912'de Ali Rafet Efendi matbaasında olmak üzere birçok kez basıldığı bilinmektedir. Kısa zaman zarfında eserin birkaç baskı yapmış olması, yazıldığı dönemde gördüğü ilgiyi göstermesi açısından önemlidir.

Üzerinde değerlendirmede bulunacağımız 1330/1912 tarihli Ali Rafet Efendi matbaası baskısıdır. Eserin muhtelif baskıları arasında farklılıklar olduğu, ancak bu farklılıkların içerikten ziyade cümle düşüklüklerinin veya şiir kalıbının oturmamasından kaynaklı olduğu görülmektedir.

Mesnevi tarzında yazılan kitabı iki bölümde değerlendirmek mümkündür. Birinci bölüm eserin ilk 13 sayfasında ve 83 beyitten oluşan *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân* mesnevisidir. Bu kısım rozet şeklinde bir ayraçla 15. sayfada ikinci bölümden ayrılmaktadır. Metnin devamında muhtemelen aynı şaire ait konu yönüyle benzer ancak kafiye düzeniyle farklılaşan ve 106 beyitten müteşekkil kaside nazım şeklinde yazılmıştır.⁸ Eser insanların kolay anlayabileceği bir üslupla kaleme alınmıştır. Bundan dolayı şekilden ziyade mana ön planda olduğu ve anlaşılmanın asıl gaye olduğu söylenebilir.

Dinler zamanının başlangıcı ve sonu hususunda iki farklı grupta toplanırlar. Bunlardan ilk grup zamanın devrî olduğunu ve dolayısıyla birbirini takip eden devrelerden oluştuğunu iddia edenlerdir.

* Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı, fatihstul-tandemir@trabzon.edu.tr

¹ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü TEİS, "Ahmed Efendi" (Erişim 12 Eylül 2023).

² Hasan Kalyoncu, *Tonya* (Ankara: Korza Yayıncılık, 2010), 146.

³ Kalyoncu, *Tonya*, 146; TEİS, "Ahmed Efendi"; Lokman Taşkesenlioğlu, "Tonyalı Ahmed Efendi ve *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân* Mesnevisi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 14/27 (2019), 145.

⁴ Kalyoncu, *Tonya*, 146.

⁵ Taşkesenlioğlu, "Tonyalı Ahmed Efendi ve *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân* Mesnevisi", 145.

⁶ Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 163.

⁷ Taşkesenlioğlu, "Tonyalı Ahmed Efendi ve *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân* Mesnevisi", 145.

⁸ Taşkesenlioğlu, "Tonyalı Ahmed Efendi ve *Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân* Mesnevisi", 146.

Eski Mısır, Aztek, Hinduizm gibi. Bunlara göre zamanın birbirini takip eden devreleri sonsuz bir döngü içerisinde. Ancak İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinlerde ise âlem, fâni olduğu gibi zaman düz bir hat şeklinde akıp gider.⁹ Dolayısıyla zamanın bir başlangıcı olduğu gibi sonu da vardır. Bu bağlamda zamanın sonu kıyamet olarak, dünyanın da içerisinde bulunduğu kozmik sistemde meydana gelen değişimin ardından ölümlerin dirilmesi ile başlayıp ebediyete kadar devam edecek olan an¹⁰ olarak tanımlanmıştır.

İçinde yaşadığımız evrenin sonu manasında olan kıyametin bir nevi başlangıcını ifade eden bir takım olayların vuku bulması hadis literatüründe fitne/fiten olarak ifade edilmiştir. Fitne/fiten, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkacak ve bütün ümmeti etkisi altına alacak, genel olarak müminlerin imtihan edileceği, bazen kıyametin habercisi olarak zuhur edecek olumsuz olayları anlatan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Şairimiz,

Ey azizler bildiniz mi bu zaman âhir zamân
Bundan evvel geldi geçti nice bin türlü zamân

beytiyle dünyanın sonu veya son günleri manasında, içinde bulunduğumuz zaman diliminin ahir zaman olduğunu ve bundan önce nice zamanların geçtiğinden bahsederek şiirine giriş yaptığı görülmektedir.

Güzel iken işbu insan güzel idi her zamân
Şimdi insan fitne oldu neylesin âhir zamân

beytinde ise aslında sorun olarak görülen şeyin ahir zaman olmadığını, zamanın insana olumlu veya olumsuz bir şey katmadığını asıl olan insanın sahip olması gereken olumlu haller olduğunu vurgular.

Kur'ân-ı Kerim'de; "...Onlar kıyamet günü en şiddetli azaba sevk edilirler..."¹², "...yaptıklarının karşılığı kıyamet günü onlara tam olarak verilir..."¹³ ayetleriyle insanların diriltilmesi ile başlayıp hesabın tamamlanmasına kadar geçen süreyi ifade etmektedir. Bu doğrultuda da halk arasında kıyamet veya kıyametin kopması sadece zamanın sona erip alemin yok edildiği an olarak anlaşılmıştır. Oysa kıyamet kavramı bireyin kıyameti olan ölüm, toplumların kıyameti olan ahlaki çöküntü ve son olarak âlemin kıyameti olarak fani dünyanın sonu olarak farklı açılardan değerlendirmek mümkündür.¹⁴

Bu açılardan değerlendirildiği zaman Tonyalı Ahmed Efendi eserinde bireyin ölümü olan kıyametten;

Nice insan yeryüzünde geldi gezdi bir zamân
Gafil iken mevt erişti bulmadılar hiç emân

bahsederken, alemin sonu olan kozmik kıyameti tasvir etmekten ve hesap gününe hazırlıklı olunması gerektiğinin önemine de değinerek uyarıda bulunmaktadır:

Bir ölüm var bizim için bilmez ki ne zamân
Elde fırsat dilde ruhsat kıl tedarik her zamân
Hem kıyamet var muhakkak hem bilinmez ne zamân
Korku vardır gece gündüz her nefeste her zamân

Tonyalı Ahmed Efendi'nin Risâle-i Âhvâl-i Âhir Zaman risalesinde üzerinde asıl durulan ve yakınılan ise toplumun kıyamet olarak ifade edilen ahlaki çöküntüsüdür. Bu durumu eserde şu beyitlerle ifade eder:

⁹ Günay Tümer, "Âhir Zaman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/542.

¹⁰ Bekir Topaloğlu, "Kıyamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/516-522.

¹¹ Kamil Çakın, "Fiten Rivayetlerinin Tabiatı", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof Dr. Abdurrahman Küçük*, ed. Ahmet Hikmet Eroğlu, Dinler Tarihi Araştırmaları Armağan serisi 1 (Kızılay, Ankara: Berikan Yayınevi, 2016), 254.

¹² el-Bakara 2/85.

¹³ Âli İmran 3/185.

¹⁴ Çakın, "Fiten Rivayetlerinin Tabiatı", 259.

Ey birader bilmedin mi râşî¹⁵ ile mürteşî¹⁶
 İkisi de hâzır eder canlarına âteşi
 Bundan evvel var mıydı İslam içre bu âdet
 Rüşvet ile ederdi komşusuna bir medet
 Gitti insandan muhabbet merhamet edep hayâ
 Her biri der müslümanım dilde söyler güyâ
 Hem helal ile haramı seçmez oldu eşkiyâ
 Hain oldu nice insan nerede kaldı etkiyâ

Şair eserinde bu gibi toplumsal çöküntüyü ifade eden durumlardan bahsetmekle beraber aynı zaman toplumun temel taşı olan aile üzerinde de önemle durur. Anne ve babaya saygıdan bahisle kurtuluşun onlara itaatten geçtiğini ifade eder:

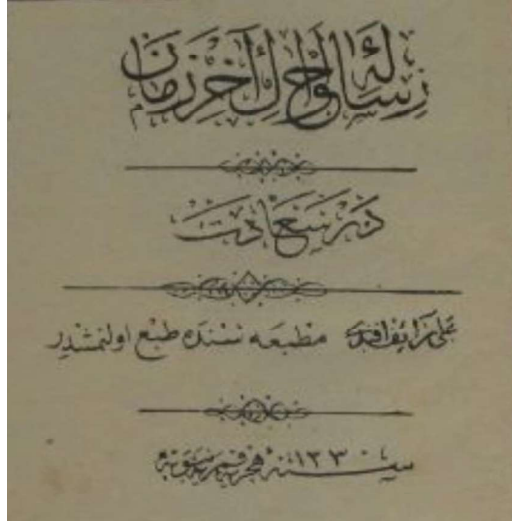
Atâ anâ olmasaydı sen olur muydun icâd
 Hem anâya âsî olan bulmaz aslâ hiç necât

Toplumun içerisinde bulunduğu durumun adetâ fotoğrafını çeken şair eserde cimrilik, kibir gibi aynı zamanda kişisel sayılabilecek olumsuz hasletlerden bahsetmiş; selamın yayılması, anne-baba hakkı, ibadetlerin hem ferdi hem de cemaatle yapılması gibi hususlar ifade edilmiş ve bu konudaki tavsiyeler sıralanmıştır. Mesnevisinin son beyitini her namazda okunacak bir dua ile bitirmekte ve bu şekilde vasiyet etmektedir:

Hem vasiyet ederim ki kim düşerse korkuya
 Her namazda her vakitte bu duayı okuya

diyerek okunmasını vasiyet ettiği duayı Arapça olarak verir:

اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين واجعلني من عبادك الصالحين واجعلني
 من الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

Resim 1: Risâle-i Ahvâl-i Âhir Zamân Tıpkı Basım (1330)

¹⁵ Râşî: Rüşvet veren

¹⁶ Mürteşî: Rüşvet alan

